Scientific quarterly (scientific-research article) of Islamic world political research
Vol. 13, No. 3, Autumn 2023, 71-100
DOI: 10.21859/priw-130304

International human rights approach to spreading religious hatred and insulting religious books and images With an emphasis on burning the Quran

Mohsen Lalalizadeh[1]

Date of Received: 2023/05/10 **Date of Acceptance**:2023/09/21

Abstract

In recent decades, insults to religious sanctities have occurred in various forms in Western countries. Meanwhile, in the media, more than other forms of religious insult and hatred, anti-Islamic cartoons, burning and tearing of the Quran have been included. Public reactions caused by intolerance and tolerance are increasing all over the world. Such behaviors are more widespread in times of political tensions. Although monotheistic religions believe that respect for others should be respected; However, the humanistic and non-monotheistic views of most of the western countries have a utilitarian approach to values and what is beneficial to them is considered authentic. International human rights standards and documents from the United Nations Charter to the Rabat Action Plan (2012) and the Beirut Declaration (2017); Not only has it been clear in condemning any propaganda inciting religious hatred, but it has also committed governments to limit freedom of expression in response to such actions and propaganda. The most basic and simplest form of tolerance or religious tolerance is recognizing the rights of others and respecting them because of their personality and identity. Freedom of speech is a collective right that must include respect for the rights, dignity and honor of others, public

1. Assistant Professor, Department of Law, Payam Noor University, Tehran, Iran.
mla1357@pnu.ac.ir

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA...

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

order and good morals. Ignoring these conditions can endanger the peace and security of societies. Behaviors that encourage hatred and the crimes that result from it, confront societies with threats to individual rights, dignity and human equality, and will result in strengthening the tension between social groups, disrupting peace and public order, and jeopardizing peaceful coexistence. The response to these actions must be firmly established within the framework of international human rights norms. The results of international reports and their analysis show that in dealing with anti-religious actions, discourse benefiting from information creates knowledge, and knowledge and understanding can deal with fear and prejudice.

Keywords: human rights, international documents, freedom of speech, religious freedoms, hate speech, Holy Quran.

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، انجمن مطالعات جهان اسلام
فصلنامه علمی (مقاله علمی – پژوهشی) پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال سیزدهم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۲، صص ۱۰۰ – ۷۱

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۳۰۳۰۴

رویکرد حقوق بشر بین المللی در قبال نفرت پراکنی مذهبی و اهانت به کتب و نمودهای مذهبی با تأکید بر قرآن سوزی

محسن لعل علیزاده[۱]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۳۰

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی –پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

چکیده

در دهه های اخیر، اهانت به مقدسات دینی در کشورهای غربی به اشکال گوناگون رخ داده است. در این میان در رسانه ها بیشتر از سایر اشکال اهانت و نفرت پراکنی مذهبی، به درج کاریکاتورهای اسلام ستیزانه، سوزاندن و پاره کردن قرآن، پرداخته شده است. واکنش های عمومی ناشی از عدم تحمل و بردباری در سراسر جهان رو به افزایش است. این گونه رفتارها در زمان تنش های سیاسی گسترش بیشتری می یابد. با وجود اینکه، ادیان توحیدی معتقدند باید حرمت دیگران را رعایت کرد؛ اما نگاه‌های انسان محورانه (اومانیستی) و توحیدگریز حاکم بربرخی کشورهای غربی، به نحوی است که رویکردی منفعت‌طلبانه به ارزش‌ها داشته و آنچه که برای آنها منفعت دارد، واجد اصالت تلقی می شود. موازین و اسناد حقوق بشر بین‌المللی از منشور سازمان ملل متحد تا طرح اقدام رباط(۲۰۱۲) و اعلامیه بیروت(۲۰۱۷)؛ نه تنها در محکوم کردن هرگونه تبلیغ برانگیزاننده تنفر مذهبی صراحت داشته بلکه دولت‌ها را به محدود کردن آزادی بیان درقبال چنین اقدامات و تبلیغاتی، متعهد کرده است. بنیادی ترین و ساده ترین شکل بردباري یا تساهل مذهبي، به رسمیت شناختن حقوق دیگران و احترام گذاردن به آن ها به خاطر شخصیت و هویّتشان است. آزادي بیان يك حق جمعي است كه بايد متضمن احترام به حقوق، حیثیت و آبروي ديگران، نظم عمومي و اخلاق حسنه باشد. نادیده گرفتن این شروط می تواند صلح و امنیت جوامع را به خطر اندازد. رفتارهای مشوق تنفر و جنایات ناشی از آن، جوامع را با تهدید حقوق فردی، کرامت و برابری انسانی مواجه ساخته و تقویت تنش بین گروه‌های اجتماعی، برهم زدن آرامش و نظم عمومی و به خطر انداختن همزیستی مسالمت‌آمیز را درپی خواهد داشت. پاسخ به این اعمال باید قویاً در چارچوب قواعد بین المللی حقوق بشر، تثبیت شود. نتایج گزارش های بین المللی و تحلیل آنها نشان می دهد که در برخورد با اقدامات ضد مذهبی، گفتمان بهره مند از اطلاعات، باعث ایجاد دانش می شود و دانش و درک، می تواند با ترس و تعصب مقابله کند.

واژه‌های کلیدی: حقوق بشر، اسناد بین المللی، آزادی بیان، آزادی های مذهبی، نفرت پراکنی، قرآن کریم.

۱. استادیار گروه حقوق، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. Mla1357@pnu.ac.ir

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

۱- مقدمه و طرح مساله

ادیان پیوسته منابع، مقیاس ها و ملاکات کرامت و مسئولیت، شرم و احترام، خویشتن داری و پشیمانی، و جبران و آشتی را فراهم کرده اند. یک نظام حقوق بشری برای بقاء و شکوفایی، به داشتن چنین مواهبی نیاز دارد (Witte & Green, 2012, 18). با وجود این، حمایت از حقوق بشر فرآیندی است که همواره در حال ظهور و بروز است و در این فرآیند؛ اذهان مختلف، اهداف گوناگون و متنوعی را دنبال می‌کنند (تاموشات، ۱۳۸۶: ۵۳۹). بر همین اساس، در رویکرد کشورها حمایت از حق های بشری نیز یکسان نیست[1]. در حالی که دولت های مطلقه در گذشته، به رسمیت بخشیدن اصل «مدارا» به عنوان راه حلی برای پیشگیری یا خاتمه منازعات مذهبی نیاز داشتند؛ در دموکراسی های امروزین، بطور کلی مدارا به عنوان ابزار اخلاقی مناسب برای سازگاری با تفاوت ها در ارزش ها و سبک های زندگی شناخته می‌شود (Galeotti, 2002,3).

اشکال مختلف نقض حقوق در زمینه مذهبی همچنان اتفاق می افتد، اقداماتی مانند افراط گرایی، انسداد یا مانع تراشی، مداخله، یا انجام اقداماتی که برای پیروان سایر ادیان دیگر زیان رسان است. یافته‌های چندین مؤسسه نظرسنجی که به موضوع حقوق مذهبی اهمیت می‌دهند، نشان می‌دهد که هنوز مشکلات جدی مربوط به آزادی مذهب، از جمله آزادی ساخت و استفاده از اماکن مذهبی و عبادتگاه‌ها وجود دارد(Hufron et al, 2022,108). هتک حرمت[2] به مقدسات مسلمان، فرایندی است که بعد از فروپاشی شوروی سابق، به ویژه از اواخر دهه ۹۰ شکل گرفت و پس از واقعه ۱۱ سپتامبر۲۰۰۱ پررنگ‌تر شد و همچنان ادامه دارد. مباحثات و مناظره های فراوانی برای بحث درباره افزایش نگران کننده اعمال عمومی و از پیش برنامه ریزی شده نفرت مذهبی[3] که با هتک حرمت مکرر قرآن کریم در برخی از کشورهای اروپایی و دیگر کشورها صورت گرفته است.گزارشگر ویژه حقوق بشر معتقد است که آیین‌های ویژه[4] راهی برای برای ترویج تفاهم، همزیستی، عدم تبعیض و برابری برای همه، محسوب می‌شوند. هیچ

۱. به طور مثال، تفاوت اصلی بین آزادی بیان در ایالات متحده با اروپا این است که در ایالات متحده، به‌عنوان یک موضوع قانون اساسی، ارزش آزادی بیان عموماً بر سایر ارزش‌های دموکراتیک، مانند برابری، کرامت انسانی و حریم خصوصی غالب است. این موضوع در تضاد کامل با دیدگاه اروپایی آزادی بیان قرار دارد که در آن آزادی بیان یک حق مهم است، اما باید درموازنه با سایر حقوق دموکراتیک باشد. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به مقاله زیر:
Holmes, Catherine(2012), Quran Burning and Religious Hatred: A Comparison of American, International, and European Approaches to Freedom of Speech, Washington University Global Studies Law Review, Volume 11, ssue 2, p459-481.

2. desecration

3. religious hatred

٤. آیین‌ها یا رویّه های ویژه (Special Procedures) اصطلاحی است که به فهرست سازوکارهایی اشاره دارد که توسط شورای حقوق بشر برای گزارش و مشاوره درباره حقوق بشر از منظر موضوعی و خاص یک کشور، ایجاد شده است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

کس نباید، چه بر اساس مذهب یا عقیده خود[1] یا هر دلیل هویتی دیگری؛ مورد تبعیض دولت، نهاد، گروهی از افراد، یا شخصی قرار گیرد. آیین‌های ویژه به عنوان یکی از سازوکارهای اجرای حقوق بشر ، عدم تبعیض و برابری را از طریق بازدید از کشور، ارتباطات و گزارش‌دهی ترویج می‌کنند. بیشتر اقدامات در آیین های ویژه به شناسایی علل ریشه‌ای، مواردی که نیاز به جبران دارند، و اصلاح قوانین و سیاست‌هایی که ممکن است به آن کمک کنند، می پردازد. گزارشگران متعدد در سال ۲۰۲۳، خواستار تلاش بیشتر برای ترویج آزادی عقیده و مذهب، تقویت گفتگو و تفاهم بین فرهنگی، حمایت از اقلیت‌های مذهبی و مبارزه با سخنان مشوق نفرت یا گفتار نفرت پراکن[2] و در عین حال حمایت از آزادی عقیده و بیان[3] شدند. این گزارشگران اعلام کردند که از محکومیت‌های مقامات دولتی، سازمان‌های بین‌المللی، سازمان‌های جامعه مدنی و افراد، در مورد چنین اعمال نفرت پراکنانه و نابردبارانه، استقبال خواهند کرد. با اشاره به چندین رویداد در اروپا در سال جاری، کارشناسان «آیین های ویژه» شورای حقوق بشر از دانمارک، هلند و سوئد بازدید کردند. گزارشگران ویژه حقوق بشر، در مورد عدم تحمل مذهبی و حملات به اقلیت های مذهبی در تعدادی از کشورهای آسیایی و آفریقایی آگاهی خود را ابراز نموده و نگرانی های خود را مطرح کردند. آنها از آن دولت ها درخواست نمودند که از بازدیدها در قالب «آیین های ویژه» برای بررسی و مشاوره در مورد موضوعاتی نظیر آزادی مذهبی و الغای نابردباری ها در این زمینه، استقبال کنند. در نهایت، ایشان تاکید کردند که همه کشورها باید دقت دولت ها باید اقدامات لازم برای جلوگیری، تحقیق و مجازات اعمال خشونت آمیز علیه افراد متعلق به اقلیت های مذهبی[4]، و کشف نشانه های عدم مدارا که ممکن است منجر به تبعیض بر اساس مذهب یا اعتقاد شود، را به کار گیرند.

در مجموع، در سال های اخیر، به دلایل سیاسی در برخی کشورها، روندهایی از اهانت به مقدسات مذهبی بویژه مقدسات مذهبی مسلمانان به چشم می خورد. در راس این اهانت ها، اقداماتی مثل قرآن سوزی بوده است که موجب جریحه دار شدن احساسات میلیون ها مسلمان در سراسر دنیا شده است. اهانت به قرآن، صرفاً توهین به کتاب مقدس مسلمانان نیست. طرفداران اهانت به مقدسات مذهبی، با توجیه اقدام خود به عنوان نمودی از آزادی بیان و آزادی عقیده، معتقدند که چنانچه از هتک حرمت به

1. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-all-forms-intoleranceand-discrimination, article 2(1).

2. hate speech

3. https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/03/use-human-rights-frameworks-promote-freedoms-religionbelief-and-expression

4. A/HRC/RES/43/12, para. 7 and para. 9(m)

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

مقدسات سایر ادیان منع شوند، حق بیان آنها که یکی از حقوق اساسی بشر آنهاست، نقض شده است. لذا پژوهش حاضر در صدد است با اتخاذ روش توصیفی و تحلیلی و با اتکا بر منابع کابخانه ای شامل کتب و مقالات و قطعنامه ها و کنوانسیون های بین المللی، بررسی جوانب هتک حرمت به مقدسات ادیان و به طور خاص مقدسات مسلمانان در قالب قرآن سوزی، رویکردهای حقوق بشر بین المللی را در این حوزه مورد بررسی قرار دهد. برای این منظور، نخست به اهانت به نمودهای مذهبی در غرب؛ به ویژه قرآن سوزی اشاره شده است. در ادامه تقابلات و تعاملات میان آزادی های مذهبی و احترام به ادیان از یک سو و آزادی بیان از سوی دیگر مورد اشاره قرار گرفته و سپس اسناد حقوق بشری در عرصه بین المللی در این حوزه مورد بررسی قرار گرفته است. رویکردهای نوین در قبال این موضوع و آخرین گفتمان ها در گزارش ها و کنفرانس های بین المللی -که از نوآوری های مقاله پیش رو محسوب می شود- به تفصیل در خلال مباحث، مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت. سرانجام، ضمن اشاره به تزاحم میان حق ها به دلایل عمده مخالفان هتک حرمت نمودهای مذهبی اشاره شده و نتیجه گیری نهایی ارائه گردیده است.

۲- تعریف مفاهیم پژوهش

۲-۱ مفهوم آزادی بیان در مقابل مفهوم احترام به آزادی‌های مذهبی

معنای آزادی بیان در یک فرآیند طولاني، قبض و بسط هايي به خود دیده و گاه آنچنان گسترده شده که حق آزادي عقیده و آزادي عمل را نیز شامل شده است؛گاه آنچنان محدود گشته که حتي بعضي ازمصادیق بیان نیز از شمول دایره آزادي بیان بیرون رفته است. آزادي بیان، منحصر به آزادي سخن گفتن نمي شود بلکه به صور مختلف جلوه گر مي شود. بیان، عبارت است از بروز تبلور اندیشه ها، تفکرات و عقاید اشخاص به هرشکل ممکن و در پرتو اسناد بین المللي و رویه قضایي بین المللي سعي شده است، مصادیق مهم و اصلي آن آشکار شود(برندگی، ۱۳۸۹: ۴۳). به استثنای تعدادي محدود از صاحبنظران، حتي در مباني غربي نیز آزادي بیان به نحو مطلق پذیرفته نمي شود و در اسناد عدیده حقوق بشر نیز به محدودیت هايي براي آزادي بیان اشاره شده است. در واقع، با توجه به پیوند قوی میان مفاهیم «اندیشه[1]» و «نظر[2]»؛ آزادی بیان و آزادی مذهب بیشتر شبیه دو روی یک سکه هستند تا اینکه حق هایی اساساً متفاوت از یکدیگر محسوب شوند(Donnelly, 2016: 26).

بنیادی‌ترین و ساده‌ترین شکل بردباری یا تساهل مذهبی، مبتنی بر به رسمیت شناختن حقوق دیگران

1. thought
2. opinion

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

و احترام گذاردن به آن‌ها به خاطر شخصیت و هویّتشان است. آزادي بيان يك حق جمعي است، بنابراين بايد متضمن شرط احترام به حقوق، حيثيت و آبروي ديگران، نظم عمومي و اخلاق حسنه باشد. ناديده گرفتن اين شروط می تواند به طور بالقوه، صلح و امنيت جوامع را به خطر اندازد. اعلاميه اصول بين المللي همكاري فرهنگي ۱۹۶۵ مقرر می دارد:« هر فرهنگی، احترام و ارزشي دارد كه بايد محترم شمرده شود و تمام مردم حق و تكليف دارند تا فرهنگ خود را توسعه دهند، لذا تمامي فرهنگ ها جزئي از ميراث مشترك بشريت را تشكيل می‌دهند. احترام به فرهنگ‌های مختلف و افراد و گروه هاي انساني متعلق به آن‌ها تجلی یکی از زمینه‌های ممنوعیت نژادپرستی و تبعیض نژادی است». حق بر انجام اعمال و مناسک مذهبی حقی موسّع است که رویه بین‌المللی نیز آن را تأیید کرده است (مقامی و سادات ملکی، ۱۳۹۷: ۱۴۲).

آزادی بیان، به معنی آزادی برای بیان کردن هر گونه نظر و اعتقاد، با قیود و محدودیت‌هایی روبروست و در مقابل، حق اندیشیدن، قلمرو خاصی ندارد و اندیشه در ورود به ساحت‌های مختلف اعتقادی، اجتماعی، سیاسی و غیره آزاد است. در مباحث بعدی به برخی از محدودیت های آزادی بیان؛ به ویژه آنجا که موجب نفرت پراکنی، برهم زدن نظم و امنیت عمومی خواهد شد، بیشتر اشاره خواهد شد.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

۲-۲ مفهوم اهانت به مقدسات مذهبی و قرآن سوزی و وضعیت کنونی آن

اهانت یا توهین واژه ای عربی است که از ریشه وهن به معنای سستی گرفته شده و اصطلاحا به معنای سست گردانیدن یا تحقیر موجودیت معنوی یک پدیده گفته می شود(زراعت، ۱۳۸۱). مفهوم حقوقی این واژه با مفهوم لغوی آن سازگار و مطابق است. برای تشخیص این که گفتار یا کرداری مورد اهانت واقع شده است یا خیر، باید به عرف جامعه رجوع کرد. اهانت به مقدسات مذهبی نیز به این معنی است که یکی از ارکان مقدس یا شخصیت های مورد احترام در هر مذهبی مورد تحقیر واقع شود.

در دهه های اخیر، اهانت به مقدسات دینی - به ویژه مقدسات دین اسلام با صدها میلیون پیرو- در کشورهای غربی به اشکال گوناگون رخ داده است. در این میان در رسانه ها بیشتر از سایر اشکال اهانت و نفرت پراکنی مذهبی، به درج کاریکاتورهای اسلام ستیزانه، سوزاندن و پاره کردن قرآن، پرداخته شده است. در یکی از آخرین موارد، در ۲۸ ژوئن ۱۴۰۲ - مصادف با عید قربان- یک افراط گرا در سوئد با وجود تظاهراتی که خواستار عدم اجازه چنین اعمالی بود، صفحات قرآن کریم را در مقابل بزرگترین مسجد استکهلم، تحت حمایت پلیس این کشور سوزاند.

در اقدامات تحریک کننده دیگر، موضوعاتی نظیر انتشار کاریکاتورهایی که ادعا می‌شود محمد

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

رسول الله(ص) را به سخره گرفته‌اند در دانمارک و دیگر کشورها، نظرات را در مورد آزادی بیان و احترام به باورهای مذهبی متشتت کرده است. این اقدامات منجر به واکنش رهبران مذهبی از سراسر جهان شده است. در همین راستا، طرحی توسط پاکستان در واکنش به این اقدام موهن و سایر اقدامات مشابه ارائه شد. این طرح در پی تصویب قطعنامه ای بود تا رئیس حقوق بشر سازمان ملل، گزارشی در این زمینه منتشر کند و از دولت‌ها بخواهد قوانین خود را بررسی کنند و نارسایی هایی که ممکن است مانع از پیشگیری و تعقیب قضایی می شود را برطرف کنند. در این نشست از سازمان ملل متحد درخواست شد کشورهایی که چنین قانونی ندارند را شناسایی کند و میزگردی با حضور کارشناسان برای بحث در این مورد تشکیل دهد. تعدادی از کشورهای غربی نیز در جریان مباحثات، مخالفت خود را با قوانین ضد توهین به مقدسات اعلام کردند و در عین حال سوزاندن قرآن کریم در سوئد را به شدت محکوم کردند. متعاقب آن، شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد با وجود مخالفت برخی از کشورهای غربی، قطعنامه ای را در محکومیت اقدامات نفرت انگیز توهین به مقدسات مذهبی مانند سوزاندن قرآن کریم، تصویب کرد[1]. این موضوع در ایران نیز با واکنش برخی مردم و مقامات رسمی همراه بود[2].

کمیته رفع تبعیض نژادی سازمان ملل، به دلایل متعدد و با توجه به اصل درهم تنیدگی[3]، بر ممنوعیت

۱. ۲۸ عضو این شورا از مجموع ٤٧ عضو آن، از جمله چین و اکثر کشورهای آفریقایی، این قطعنامه را تایید کردند، ۷ عضو رای ممتنع دادند. ۱۲ عضو از جمله فرانسه، آلمان، بریتانیا و ایالات متحده به آن رای منفی دادند. برخی از کشورهای آمریکای لاتین از جمله مکزیک و هندوراس نیز رای ممتنع دادند.

۲. طرح مبارزه با تبعیض نژادي، تنفر قومي و مذهبی در سال ۱۳۹۷ در هفده ماده از سوی تعدادی از نمایندگان مجلس ج. ا. ایران به هیات رئیسه وقت تقدیم شد. در ماده ۱ این طرح، اهانت به ادیان و مذاهب شناخته شده و اقدام به اتلاف یا تحریف کتاب های مقدس یا تخریب اماکن و قبور مذهبی جرم انگاری شده بود. در ماده ۲ نیز برای هر گونه خشونت لفظی یا روانی مذهبی اعم از توهین، لطیفه و فیلم و...درخواست مجازات شده بود. این طرح بخاطر نظرات مخالف تفصیلی اداره کل تدوین قوانین و اداره کل اسناد و تنقیح قوانین مجلس، ادامه روند تصویب در مجلس را طی نکرد. متن کامل این طرح در نشانی زیر قابل دریافت است:
file:///C:/Users/OneService/Downloads/I-506%20(1).pdf

۳. the principle of intersectionality

به ندرت مواردی یافت می شود که در آن، فقط یک عامل در زندگی تجربه زیسته وی را شکل دهد و او را همان چیزی که هست، می سازد. در عوض، معمولاً در زندگی هر انسان ابعاد مختلف فردی، سیاسی و اجتماعی وجود دارد که زندگی وی را شکل داده و قدرت نسبی فرد در جامعه را به وجود می آورد. ما می توانیم فقیر و سفید، ثروتمند و سیاه، زن و قدرتمند، مرد و ضعیف، در برخی روابط ظالم و در برخی دیگر مظلوم باشیم. درهم تنیدگی، شامل شبکه ای از ارتباطات بین مقوله های اجتماعی مانند نژاد، طبقه و جنسیت است؛ به ویژه زمانی که ممکن است منجر به آسیب یا تبعیض بیشتر شود. به تعبیر دیگر، در هم تنیدگی روشی است که در آن انواع مختلف تبعیض و رفتار ناعادلانه به دلیل جنسیت، نژاد، و غیره یک فرد، به یکدیگر مرتبط می شوند و بر یکدیگر تأثیر می گذارند. برگرفته از فرهنگ لغت آکسفورد به نشانی:

https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/intersectionality#:~:text=%2F

درهم‌تنیدگی روابط اجتماعی جنسیتی، طبقاتی، قومی، مذهبی و جنسی یا اینترسکشنالیتی هم یک نظریه، هم یک رهیافت شناخت‌شناسانه و هم یک استراتژی برای رسیدن به عدالت اجتماعی است. درهم تنیدگی یا متقاطع بودن را می توان این گونه

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

تبعیض تاکید می کند. این کمیته از دولت‌ها می‌خواهد که تحریک به نفرت، تحقیر یا تبعیض علیه اعضای یک گروه، به‌طور مؤثر تحریم شده و این رفتارها را به‌عنوان جرایمی که توسط قانون مجازات می‌شوند، محسوب کنند. توهین، تمسخر یا تهمت به افراد یا گروه ها یا توجیه نفرت، تحقیر یا تبعیض زمانی که به وضوح به تحریک به نفرت یا تبعیض منجر شود، باید ممنوع شناخته شود[1]. کمیته حقوق بشر تاکید می‌کند که سایر اشکال ممنوعیت‌های عدم احترام به یک دین یا نظام اعتقادی دیگر[2]، از جمله برخی قوانین توهین به مقدسات[3]، به جز در شرایط خاص پیش‌بینی‌شده در ماده (۲) ۲۰ میثاق حقوق مدنی و سیاسی؛ با استانداردهای بین‌المللی، ناسازگار است[4].

عدم توجه به تعهد بین المللی احترام به حقوق بشر و حمایت مغرضانه و نابخردانه برخی ازآزادی بیان و خلأ قانونی عدم تبیین ماهیت، مجازات و اجرای مجازات اهانت به مقدسات، موجب می شود که شاهد تکرار رفتارهای موهن باشیم(پوربافرانی و دیگران، ۱۴۰۱، ۱۵۲). متاسفانه در این حوزه، نگاه‌های انسان محورانه (اومانیستی) و توحیدگریز در حکمرانی و در حاکمیت‌های برخی کشورهای غربی دیده می‌شود، به نحوی که رویکردی منفعت‌طلبانه به ارزش‌ها داشته و آنچه که برای آنها اصالت دارد منفعت است. در صورتی که همه ادیان توحیدی معتقدند که باید حرمت دیگران را رعایت کرد. خاخام حمامی، ریاست دارالشرع مرکزی ایرانیان کلیمی، در نشست «بررسی نفرت پراکنی سیستماتیک و نقض حق آزادی بیان توسط دولت سوئد» بیان داشتند: «اعتقاد به خدای یکتا و توحید و نام خدا تقدس خاصی دارد. این امری ست که بارها در تورات بر آن تاکید شده است که وقتی مظاهر بت پرستی را از بین بردید، این کار را با خالق خودتان نکنید. مفسران از این نتیجه می‌گیرند که هرگونه بی‌حرمتی به نام خداوند از جانب تورات منع شده است. همچنین هرگونه بی‌حرمتی به کتابی که بارها و بارها نام خدا در آن ذکر شده با هیچ عقل و

تعریف کرد: «ماهیت به هم پیوسته طبقه بندی های اجتماعی مانند نژاد، طبقه و جنسیت، که به عنوان ایجاد سیستم های همپوشان و وابسته به هم تبعیض یا ضرر تلقی می شود». اشکال گوناگون لایه‌های اجتماعی همچون طبقه، گرایش جنسی، سن، دین، آیین، ناتوانی و جنسیت جدا از یکدیگر وجود ندارند، بلکه در هم تنیده‌اند. به‌عنوان مثال، یک زن سیاه‌پوست، به‌طور همزمان مورد تبعیض نژادی و تبعیض جنسیتی است. در واقع افراد به گروه‌های اجتماعی، قومی، مذهبی، نژادی، و جنسی و جنسیتی مختلف تعلق دارند و این باعث کنش و واکنش روابط اجتماعی با همدیگر می‌شود. در نتیجه تحلیل باید چند بعدی باشد. ینترسکشنالیتی با تئوری سرکوب سه‌گانه مرتبط است. این تئوری بیان می‌کند که بین انواع مختلف تبعیض، به‌طور خاص تبعیضِ طبقاتی، تبعیض نژادی و تبعیض جنسیتی ارتباط وجود دارد.

1. CERD/C/GC/35, para. 13
2. displays of lack of respect for a religion or other belief system
3. blasphemy
4. CCPR/C/GC/34, paras. 48 and 50-52.

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

منطقی انسانی و توحیدی قابل پذیرش نیست. هرگونه بی‌حرمتی به نام خداوند از جانب تورات منع شده است. همچنین هرگونه بی‌حرمتی به کتابی که بارها و بارها نام خدا در آن ذکر شده با هیچ عقل و منطقی انسانی و توحیدی قابل پذیرش نیست[1]».

۳-۲ تعامل مفهوم آزادی بیان با آزادی های مذهبی

آزادی مذهب یا عقیده و آزادی بیان متقابلاً تقویت می‌شوند، زیرا به همه افراد اجازه می‌دهند، صرف نظر از اینکه چه اعتقاد مذهبی دارند یا اصلاً اعتقادی ندارند، خواه از جوامع اقلیت یا اکثریت، علیه عدم مدارا و خصومت صحبت کنند و مشارکت معنادار داشته باشند. آزادی بیان برای مبارزه با کلیشه های منفی، ارائه دیدگاه ها و نقطه نظرات و ایجاد فضای احترام و تفاهم بین مردم و جوامع ضروری است. در حالی که حمایت از نفرت ملی، نژادی یا مذهبی که برانگیزاننده تبعیض، خصومت یا خشونت است، بر اساس قوانین بین‌المللی ممنوع است، آستانه بالایی برای رسیدن به این استاندارد لازم است و تحلیل مورد به مورد آنها ضرورت دارد.

هنگامی که تری جونز، کشیش یک کلیسا در فلوریدا، در ۱۱ سپتامبر ۲۰۱۰ تهدید به سوزاندن یک نسخه از قرآن کرد، توجه جهان را به خودش جلب کرد. رهبران سیاسی، مذهبی و نظامی از هر طیفی به سرعت تصمیم وی را محکوم کردند و از او خواستند تا این مراسم را لغو کند. در فلوریدا، بیش از ۲۰ سازمان مذهبی در میزبانی یک سری رویدادهای بین ادیانی که بر موضوعات «صلح و تفاهم» در متون مقدس مسلمانان، یهودیان و مسیحیان متمرکز بود، مشارکت داشتند و انسجام خود را اعلام کردند(Doherty, 2015). سازمان «اول حقوق بشر[2]»، یک ابتکار آنلاین برای گفتگو علیه سوزاندن قرآن ترتیب داد که در آن از هواداران خواسته شد تا ده دلیل اصلی خود را برای عدم سوزاندن قرآن ارسال کنند. بیش از ۵۰۰۰ نفر برای مقابله با درخواست کشیش جونز برای درخواست «ده دلیل برای سوزاندن قرآن» نظراتی ارائه کردند[3]. صدای شهروندان عادی و رهبران سیاسی و مذهبی محلی که برای تأیید همبستگی مذهبی با یکدیگر همکاری کردند، به پیام های پرمخاطب پیوست. رهبران سیاسی و مذهبی از ارباب

۱. برای کسب اطلاعات بیشتر از این نشست که در تاریخ ۱۵ مرداد ماه ۱۴۰۲ برگزار شده است ر.ک. به سایت سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، به نشانی:
file:///C:/Users/OneService/Downloads/contents-generated.pdf

۲. اول حقوق بشر(Human Rights First) یک سازمان بین المللی حقوق بشر بی طرف و غیر حزبی است که در شهر نیویورک و واشنگتن مستقر است. این سازمان برنامه مبارزه با تبعیض را اجرا می کند که بر جرائم ناشی از نفرت تمرکز دارد.

۳. برای اطلاعات بیشتر راجع به این کارزار آنلاین ر.ک. به:
https://humanrightsfirst.org/library/a-celebration-of-u-s-diversity-instead-of-quran-burning

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

مطبوعات خواستند تا اخبار مربوط به رویدادهای مثبتی را که برای مقابله با رویدادی که مخالف بودند، پوشش دهند. تحت فشار شدید رسانه ها و خشم بین المللی، تری جونز عقب نشینی کرد و مراسم خود را برای سوزاندن قرآن لغو کرد[1]. در این مورد با اقداماتی که صورت گرفت، جهان شاهد این بود که آزادی بیان به مبارزه با نفرت پراکنی مذهبی کمک کرد. در نهایت، ابراز تعهد به مدارا و تنوّع، لفّاظی نفرت انگیز را از بین برد.

در ژانویه ۲۰۱۱، کمیسیون برنامه ریزی تموکیولا[2] در کالیفرنیا به اتفاق آرا طرح هایی را برای ساخت یک مسجد تصویب کرد. علیرغم تماس های شدید اللّحن برخی از ساکنان مخالف ساخت مسجد، تلاش ها برای جلوگیری از این پروژه شکست خورد. در پاسخ به لفاظی های نفرت انگیز، بسیاری از فرماندارها و نمایندگان پیام روشنی را به رای دهندگان خود ارسال کردند. آن ها تصمیمی گرفتند که توسط قوانین ایالتی و تضمینات قانون اساسی حمایت می شود(Foley, 2012,19). علاوه بر این، رویدادهای بین فرهنگی و بین ادیانی نیز برای پاسخ به سؤالات درباره این پروژه و اسلام برنامه ریزی شد. رهبران مذهبی نیز بر مواضع خود در تأیید تساهل و ترویج درک بین فرهنگی و همچنین سیاست ها و شیوه های عدم تبعیض تاکید ورزیدند. در نهایت، مسجد مزبور بنا شد و بسیاری از مخالفان، از مخالفت اولیه خود، منصرف شدند. این جریان، نشان داد که اطلاعات باعث ایجاد دانش می شود و دانش و درک، می تواند با ترس و تعصب مقابله کند. کشیش دومینیک ریوکین[3]، از کلیسای لوتری ترینیتی[4] در همین ارتباط اظهارداشت که «ما نمی توانیم اجازه دهیم ترس و نگرانی [مبتنی بر ناآگاهی] سیاست عمومی ما را دیکته کند». وی در ادامه بیان می کند: «من اینجا هستم تا دوستی و حمایت خود را از جامعه مسلمانان ابراز کنم... اجازه ندهید وانمود کنیم که این موضوع مربوط به پارکینگ، ترافیک، سر و صدا یا هر چیز دیگری غیر از فعالیت های ضد اسلامی است... امیدوارم مخالفان مسجد - یا کسانی که فقط نگران حضور آن هستند - متوجه باشند که خطر واقعی آزادی و سعادت ما به عنوان یک ملت، اسلام نیست؛ بلکه کسانی از هر دینی هستند که به دنبال ظلم به دیگران و تضعیف برابری هستند[5]».

---

۱. در رویدادهای بعدی که چندین ماه بعد برگزار شد، تری جونز اقدام به سوزاندن قرآن کرد اما توجه مطبوعات بسیار کمی به او جلب شد. بسیاری از مردم به محکومیت اقدامات او ادامه دادند و او به طور گسترده از هرگونه بحث جدی به حاشیه رانده شد.

2. Temecula

3. Dominic Rivkin

4. Trinity Lutheran Church

۵. گزارش تاد استانک (Tad Stahnke)، مدیرسیاست و برنامه ریزی سازمان «اول، حقوق بشر» از کارگاه های کارشناسی آمریکا در مورد ممنوعیت تحریک به نفرت ملی، نژادی یا مذهبی (OHCHR)، اکتبر ۲۰۱۱، سانتیاگو. قابل دسترس در:
https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Expression/ICCPR/Santiago/TadStahnke.pdf

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

موارد اشاره شده، تنها مصادیق و نمونه هایی از تعامل کارکردمحور میان آزادی بیان و آزادی مذهبی و ممنوعیت اهانت به نمودهای مذهبی است. علی رغم همه چالش ها، تهدیدات، تبلیغات منفی، علیه ادیان و مذاهب در عصر دیجیتال، هنوز هم اغلب رهبران و نمایندگان جوامع بزرگ و نهادهای فراگیر، در قبال نفرت پراکنی ها و اهانت های مذهبی؛ به طور صریح موضع گیری نموده و مخالفت خود را با این رفتارها ابراز می کنند.

۳- دلایل عمده مخالفان هتک حرمت مقدسات مذهبی

هتک حرمت های نسبت به قرآن کریم و بطور کلی، نمودهای مذهبی در سراسر جهان با واکنش هایی روبرو شد که ضمن این واکنش ها دلایل و جهات مختلفی نیز مطرح شد که در ادامه به برخی از آنها اشاره خواهیم کرد.

یکی از مهمترین این دلایل، بیانگر این است که در شرایط هتک حرمت به مقدسات مذهبی، در میان طرفداران مذهبی که مورد هتک حرمت قرار گرفته، بحث احساسی و هیجانی پیش می‌آید و این افراد در برابر اقدامات موهن، گاه از مسیر تعقّل و تفّکر خارج می‌شوند. جریحه‌دار شدن احساسات پیروان یک دین به دلیل توهین به کتاب مقدس آنها و سایر نمادهای مذهبی، به نفرت پراکنی بیشتر و اختلاف بین ملت ها و گاه ادیان منجر می‌شود(Bielefeldt & Ghanea, 2017).

دلیل دوم، مشتمل بر این مضمون است که هدف از آزادی بیان،کشف حقیقت است؛ اما با اهانت، اصول و بنیادهای چنین کشفی از بین خواهد رفت. توهین به ادیان، گفتگوی انسانی و میان تمدنی را متوقف می‌کند و افراطگرایی، فرقه‌گرایی و وحشی‌گری را ترویج می دهد. احترام به باور ديني، در يك جامعه متمدن، نیازمند تحمل و عدم توسل به ابزارهاي تخريبي و توهين آميز است (توکلی و دیگران، ۱۳۹۴ : ۷۱). سخنان مشوق تنفر و جنایات ناشی از نفرت، جوامع را با تهدید حقوق فردی، کرامت و برابری انسانی مواجه ساخته و تقویت تنش‌ها بین گروه‌های اجتماعی، برهم زدن آرامش عمومی و نظم عمومی و به خطر انداختن همزیستی مسالمت‌آمیز را در پی خواهد داشت (Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs,2020). حمایت از چنین رفتارهایی در واقع منجر به جاهلیتی مدرن می شود که از رهگذر نقض سیستماتیک ارزش‌های انسانی و آزادی بیان پدید می آید. تا کنون نابردباری های عقیدتی و مذهبی، موجب بروز تنش هاي قومي و قبيله اي، بروز جنگ هاي داخلي فراوانی شده است. در دهه های اخیر نیز این نابردباری ها، رواج بنیادگرایی و سلفی گری را در پی داشته است.

به عنوان دلیل سوم، استدلال شده است که مردم جهان با یکدیگر ارتباطات گسترده و درهم تنیده ای

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

دارند و نمی‌توان مردم را در یک محیط جغرافیایی بسته نگه داشت و اجازه نداد به کشورهای دیگر رفت و آمد داشته باشند. در تعامل میان عقاید و باورهای مختلف و گاه متناقض میان باورمندان به ادیان مختلف، قطعاً عکس‌العمل‌های متقابلی به وجود خواهد آمد که منجر به هرج و مرج و ضایع شدن حقوق دیگران خواهد شد. مبنای مشروعیت حاکمیت قانون، قرارداد اجتماعی و اراده مردم است. براین اساس، مردم باورهای مختلفی دارند که باید به آن‌ها احترام گذاشت و نباید این باورها مورد توهین و تجاوز قرار گیرد.

بالاخره در آخرین دلیل، در راستای محدوده و گستره آزادی بیان نیز یادآور شده اند که گرچه آزادی عقیده و بیان هر دو از حقوق اساسی بشر محسوب می شوند، اما آزادی بیان برخلاف آزادی عقیده، مطلق و بدون محدودیت نیست. مفهوم آزادي بیان با مفاهیمی چون تسامح و تساهل، بردباري، محو کلیه اشکال تبعیض، پیوند خورده است. اگرچه انسان آزاد است، اما باید وضعیتی تعریف کرد تا به تعارض میان افراد و ملت‌ها نیانجامد. منشور ملل متحد بر این نکته تاکید می کند که باید با هر اقدامی که موجب نقض حقوق بشر می‌شود و صلح و امنیت جهانی را به خطر می‌اندازد، مقابله کرد. وقتی نفرت‌انگیزی بین ملت‌های جهان به وجود بیاید، صلح و امنیت به خطر می‌افتد و ممکن است گروه‌های سلفی و تکفیری هم ایجاد شود. برخی افراد وقتی می‌بینند کسانی که ادعای روشنفکری، پیشرفت و آزادی دارند، حق انتخاب‌شان در دین و مذهب را محترم نشمرده واجازه می دهند تا به مقدسات آنان توهین شود، ممکن است دست به هر کاری بزنند. برای مثال در قضیه ماکوم رز علیه کانادا[1]، رز معلم مدرسه‌ای بود که کتب و جزواتی در مورد سقط جنین و تعارض میان یهودیت و مسیحیت منتشر و اظهارات علنی بحث برانگیزی به عمل آورده بود. متعاقب شکایت‌های به عمل آمده و تصمیم هیئت امنای مدرسه، وی از تدریس محروم و به پست اجرایی منتقل شد. کمیته حقوق بشر مقرر کرد که اعمال محدودیت بر آزادی بیان معلم نویسنده، قابل پذیرش است؛ زیرا این محدودیت‌ها به منظور حمایت از حقوق یا اعتبار پیروان ادیان مختلف؛ شامل حق بهره‌مندی آنها از آموزش عاری از جانبداری، تعصّب و نابردباری در نظام مدارس عمومی وضع شده‌اند[2].

٤- تعامل آزادی بیان با آزادی های عقیدتی- مذهبی در اسناد بین المللی

۱-۴- منشور سازمان ملل متحد و منشورحقوق بشر(اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاقین)

یکی از اصول اساسی منشور ملل متحد، کرامت و برابری ذاتی همه انسانها است. بر اساس این سند،

1. Malcolm Ross v. Canada, Communication No. 736/1997, U.N. Doc. CCPR/C/70/D/736/1997 (2000).

2. http://hrlibrary.umn.edu/undocs/736-1997.html

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

همه کشورهای عضو متعهد شده اند که با همکاری سازمان ملل متحد، چه به نحو مشترک و چه جداگانه، در راستای ترویج و تشویق احترام جهانی و رعایت حقوق بشر و آزادی های اساسی برای همه، بدون تمایز از نظر نژاد، جنس، زبان یا مذهب، اقدام کنند. مواد ۱، ۱۳ و ۵۵ منشور ملل متحد، متضمن احترام به حقوق و آزادي هاي بنيادين بشر بدون تمايز نژادي، جنسيتي و مذهبي هستند.

اعلامیه جهانی حقوق بشر در بخش هایی از مقدمه خود مقرر می‌دارد: «بازشناسی حرمت ذاتی آدمی و حقوق برابر و سلب ناپذیر تمامی اعضای خانواده بشری، بنیان آزادی عدالت و صلح در جهان است». در ادامه این مقدمه آمده است که: «بی اعتنایی و تحقیر حقوق انسان به انجام اعمال وحشیانه انجامیده به طوری که وجدان آدمی را در رنج افکنده است و پدید آمدن جهانی که در آن تمامی ابنای بشر از آزادی بیان و عقیده برخوردار باشند و به رهایی از هراس و نیازمندی رسند؛ به مثابه عالی‌ترین آرزوی عموم انسان‌ها اعلام شده است». این مقدمه همچنین تاکید می کند که گسترش روابط دوستانه میان ملت‌ها امری بایسته است. مواد ۱۸ و ۲۶ این اعلامیه به درك متقابل، تساهل و مدارا میان ملت ها و گروه‌هاي نژادي و مذهبي اشاره کرده است.

در عمده اسناد حقوق بشری، حمایت از مضامین نژادی و مذهبی در کنار هم بکار رفته است. به طور خلاصه، تنها تمایزی که می توان بین دین و نژاد در اسناد حقوق بشر قائل شد، زمانی است که به موضوع تبعیض در حقوق مذهبی مربوط می شود. در سایر زمینه ها هدف اسناد حقوق بشری مرتبط با هم یکی بوده و عناصر نژاد و مذهب، قابل تعویض یا تبادل پذیر[1] هستند(Hashemi, 2022:169).

ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر بیان می دارد: «همگان از حق آزادي عقيده و بيانبرخوردارند و این حق شامل آزادی داشتن باور و عقیده ای بدون [نگرانی] از مداخله و [مزاحمت] و حق جستجو، دریافت و انتشار اطلاعات و افکار از طریق هر رسانه ای بدون ملاحظات مرزی است».

میثاقین نیز به موضوع هتک حرمت و آزادی های مذهبی اشاره داشته اند. ماده ۱۹ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، در بند ۱ اشعار می دارد: «هیچ کس را نمی توان به مناسبت عقایدش مورد مزاحمت و اخافه قرار داد.» بند ۲ این ماده مقرر داشته است:« هر کس حق آزادی بیان دارد. این حق شامل آزادی تفحص و تحصیل و اشاعه اطلاعات و افکار از هر قبیل، بدون توجه به مرزها؛ خواه شفاهاً یا به صورت نوشته یا چاپ یا به صورت هنری یا به هر وسیله دیگر به انتخاب خود می باشد». بند ۳ همین ماده اشاره دارد به اینکه:« اعمال حقوق مذکور در بند ۲ این ماده، مستلزم حقوق و مسئولیت های

1. interchangeable

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

خاص است و لذا ممکن است تابع محدودیت های معینی بشود که در قانون تصریح شده و برای امور ذیل ضرورت داشته باشد: الف. احترام حقوق با حیثیت دیگران؛ ب. حفظ امنیت ملی یا نظم عمومی یا سلامت یا اخلاق عمومی». بعلاوه، طبق ماده ۲۰ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، نفرت‌پراکنی و آنچه که موجب نفرت افکنی بین انسان‌ها شود، محکوم شده است. همچنین ماده ۱۳ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر تضمین آزادی خواست والدین و سرپرستان قانونی راجع به آموزش مذهبی فرزندان تاکید کرده است.

۲-۴- اعلامیه محو کلیه اشکال نابردباری و تبعیض بر مبنای دین و عقیده مصوب ۱۹۸۱ مجمع عمومی

در سال ۱۹۶۱، کمیسیون فرعی پیشگیری از تبعیض و حمایت از اقلیت‌ها[1]، در چارچوب بررسی اطلاعات مربوط به اشکال تعصب نژادی و عدم تحمل مذهبی، پیشنهاد کرد که اقدامات بیشتری برای مبارزه با چنین نمایش ها و تظاهرات، انجام شود[2]. در همان سال، این موضوع توسط کمیسیون حقوق بشر در هفدهمین جلسه آن[3] و توسط شورای اقتصادی و اجتماعی در بیست و سومین جلسه آن[4] مورد بررسی قرار گرفت. مجمع عمومی به دلیل محدودیت زمانی نتوانست این موضوع را در جلسه شانزدهم خود مورد بررسی قرار دهد و تصمیم گرفت آن را در هفدهمین جلسه خود در سال ۱۹۶۲ بررسی کند. با قطعنامه ۱۷۷۹ در ۷ دسامبر ۱۹۶۲، مجمع عمومی توصیه های شورای اقتصادی و اجتماعی را با هدف ریشه کنی تعصب نژادی و عدم تحمل ملی و مذهبی تأیید کرد. در همان روز، مجمع عمومی با توجه به لزوم انجام تمام اقدامات ممکن برای رفع نهایی و کامل همه مظاهر تبعیض در تفاوت نژاد، رنگ و مذهب، قطعنامه ۱۷۸۰ را به تصویب رساند که به موجب آن از شورای اقتصادی و اجتماعی درخواست کرد که از کمیسیون حقوق بشر بخواهد که هم پیش نویس اعلامیه و هم پیش نویس کنوانسیون رفع همه اشکال تبعیض نژادی را تهیه کند. این تلاش ها و اقدامات حدود دو دهه به درازا کشید تا بالاخره در ۲۵ نوامبر ۱۹۸۱ مجمع عمومی سازمان ملل، اعلامیه رفع کلیه اشکال نابردباری و تبعیض مبتنی بر دین یا عقیده[5] را به تصویب رساند.

1. the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities.

۲. گزارش کمیسیون فرعی، (E/CN.٤/٨١٥) قابل دسترسی در: https://digitallibrary.un.org/record/642060?ln=en

3. resolution 5 (XVII) of 10 March 1961.

4. (resolution 826 B (XXXII) of 27 July 1961.

5. Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief Proclaimed by General Assembly resolution 36/55 of 25 November 1981.

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

تأمل فراوان درباره پیش نویس کنوانسیون مزبور و درنگ طولانی در تصویب اعلامیه امحای نابردباری مذهبی، به طور عمده، ناشی از ماهیت بحث برانگیز موضوعات آن بوده است. زیرا با وجود آن که توافق درباره اصل کلی بردباری مذهبی و عدم تبعیض در این خصوص، بسیار سهل و آسان است، ولی جزئیات آن، مباحث گسترده و فراوانی را به دنبال دارد و نشان می دهد که هنوز درباره جزئیات حقوق و آزادی های مذهبی اتفاق نظر روشنی وجود ندارد(مظفری، ۱۳۷۶: ۱۴). این اعلامیه در واقع اولین سند بین المللی است که بر عدم تحمل مذهبی تمرکز دارد. سازمان ملل از سال ۱۹۸۶ گزارشگر ویژه ای را مکلّف کرد تا بر اجرای این اعلامیه نظارت داشته باشد. اهداف این اعلامیه در مقدمه آن چنین معرفی شده است:« نادیده گرفتن و نقض حقوق بشر و آزادی های اساسی، به ویژه حق آزادی اندیشه، وجدان، مذهب یا هر عقیده ای، به طور مستقیم یا غیرمستقیم، جنگ ها و رنج های بزرگی را برای بشر در پی داشته است». مقدمه، یادآور شده است که نادیده گرفتن و نقض حقوق و آزادی ها؛ گاه « به عنوان ابزار مداخله خارجی در امور داخلی سایر کشورها و برانگیختن نفرت بین مردم و ملل» نقش آفرینی می کند. در این مقدمه، همچمین بر این نکته اشاره شده است که«دین یا عقیده، برای هرکسی که به هر یک از آنها اعتقاد دارد، یکی از عناصر اساسی در برداشت او از زندگی است، بنابراین آزادی مذهب یا عقیده باید کاملاً محترم شمرده و تضمین شود». در مقدمه اعلامیه محو کلیه اشکال نابردباری و تبعیض بر مبنای دین و عقیده مصوب ۱۹۸۱ مجمع عمومی، ارائه تعریفی باز[1] که طیف وسیعی از انواع مختلف اعتقادات مذهبی و موضوعات مرتبط با آنها، جهت تأکید بر این نکته است که ادیان و باورها «اهمیت وجودی دارند، که در تمامیّت درک خود شخص و شیوه زندگی او نفوذ می‌کند» (Bielefeldt & Ghanea, 2017).

بند ۱ ماده ۲ اعلامیه محو نابردباری و تبعیض مذهبی، بر این مفهوم تاکید دارد که:«هیچ کس نباید بخاطر دین یا اعتقاد، مورد تبعیض هیچ دولت، نهاد، گروه یا اشخاص قرار گیرد». واژه «هیچ کس[2]» تأکید می کند که نه تنها شهروندان بلکه تمام ابنای بشر، صاحب این حقوق هستند و باید از آنها حمایت شود. این درحالی است که هم دولت ها و هم بازیگران غیردولتی ها نیز می توانند به طور بالقوه مرتکبان و مسئولان تبعیض های عقیدتی باشند. مراد از واژه های «نابردباری و تبعیض مبتنی بر مذهب یا عقیده» در بند ۲ ماده ۲ بیان شده است. این بند، اشاره می کند: «هر نوع تمایز، منع، برتری یا محدودیت مبتنی بر مذهب یا عقیده است که هدف یا نتیجهٔ آن منع یا محدود نمودن شناسایی، بهره‌مندی یا اعمال حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، بر اساس برابری است». بدیهی است که، نقض حقوق بشر از طریق «تبعیض»

1. open definition
2. no one

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

از نقض آن با انگیزه «نابردباری»، متمایز است. «نابردباری»، به نگرش های عاطفی، روانی، فلسفی و مذهبی اشاره دارد که ممکن است باعث اعمال تبعیض یا نقض آزادی های مذهبی شود. «نابردباری»، واژه ای «غیردقیق و مبهم» است، در حالی که واژه «تبعیض» به دلیل بکار رفتن در معاهدات بین‌المللی مختلف، معنای حقوقی روشنی دارد(Bielefeldt & Wiener,2021, 3).

ماده ۵ این اعلامیه تدابیری را در جهت حمایت از منافع عالیه کودکان ضروری دانسته است. در بند ۳ این ماده آمده است:« کودک باید در برابر هر گونه تبعیض مبتنی بر مذهب یا عقیده محافظت شود. او باید در فضای تفاهم، بردباری، دوستی میان ملت‌ها، صلح و برادری جهانی، احترام به آزادی مذهب یا عقیدهٔ دیگران، و با آگاهی کامل از این که توان و استعدادهای او باید در خدمت هم نوعان وی به کار آید، تربیت شود». ماده ۶ نیز شامل فهرست غیر جامع و احصاء نشده از مصادیق است که تحت حق آزادی اندیشه، وجدان، مذهب یا عقیده، حمایت می شوند. این غیر احصایی بودن و از باب نمونه ذکر کردن مصادیق در این ماده؛ در واقع تاکید دوباره بر توسیع مفهوم دین و مذهب و سایر مظاهر مرتبط با آن است. این موارد ۸ گانه عبارتند از: الف) عبادت یا اجتماع در ارتباط با یک دین یا عقیده و ایجاد و نگهداری مکانهایی برای این اهداف؛ ب) تأسیس و نگهداری مؤسسات خیریه یا بشردوستانه مناسب؛ ج) ساخت، به دست آوردن و استفاده به میزان کافی از اشیاء و مواد لازم مربوط به آداب یا آداب و رسوم یک دین یا عقیده؛ د) نوشتن، انتشار نشریات مربوطه در این زمینه ها؛ ه) آموزش دین یا عقیده در مکان های مناسب برای این اهداف؛ و) درخواست و دریافت کمک‌های مالی و سایر کمک‌های داوطلبانه از افراد و مؤسسات؛ ز) تربیت، انتصاب، انتخاب یا تعیین جانشین مناسب برای رهبران مذهبی که بر اساس الزامات و معیارهای هر دین یا عقیده ای مورد نیاز است؛ ح) رعایت روزهای استراحت و برگزاری اعیاد و مراسم بر اساس دستورات دین یا عقیده خود؛ ط) حفظ ارتباطات با افراد و جوامع در سطوح ملی و بین المللی. با توجه به این واقعیت که در بسیاری از قوانین اساسی ملی، مقررات مربوط به آزادی مذهب یا عقیده عمدتاً بر عنصر «پرستش» متمرکز است، اصرار بر درک گسترده مظاهر مذهبی بسیار مهم است (Bielefeldt & Wiener,2021, 4). ماده هفت اعلامیه نیز به تعهد دولت‌ها مبنی بر درج این حقوق و آزادی‌ها در قوانین داخلی جهت اجرای مؤثر آن‌ها اشاره دارد که حقوق و آزادی‌های مطروحه در این اعلامیه، باید در قوانین داخلی به گونه ای مورد شناسایی قرار گیرند، تا هر کس بتواند در عمل از حقوق و آزادی‌های یاد شده بهره‌مند گردد.

در دهه های پس از تصویب اعلامیه ۱۹۸۱، صدها گزارش، قطعنامه، خلاصه اسناد، نامه های دولت ها و بیانیه های سازمان های جامعه مدنی سازمان ملل به این اعلامیه اشاره کرده اند. به عنوان مثال، اعلامیه

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

۱۹۹۲ در مورد حقوق افراد متعلق به اقلیت های ملی یا قومی، مذهبی و زبانی در مقدمه خود بر تمایل به ارتقای تحقق اصول مندرج در اسناد بین المللی مختلف از جمله اعلامیه ۱۹۸۱ تاکید کرد[۱]. از این اعلامیه به عنوان نقطه عطفی در توسعه و ارتقای هنجارهای حقوق بشر، ستایش شده است. اعلامیه ۱۹۸۱ در واقع رهنمودهای مهمی را برای تعریف خطوط آزادی مذهب یا عقیده ارائه می دهد، به ویژه از طریق ارائه فهرستی نامحدود و مصایقی غیراحصایی از مظاهر و تجلیات مذهبی حمایت شده که در ماده ۶ آن به برخی از آنها اشاره شده است؛ به نحوی که الهام بخش هنجارهای منطقه ای و ملی بسیاری بوده است.

۴-۳-طرح اقدام رباط در مورد ممنوعیت حمایت از نفرت ملی، نژادی یا مذهبی که به منزله تحریک به تبعیض، خصومت یا خشونت است (۲۰۱۲)[۲]

کمیته حقوق بشر و برنامه اقدام رباط، معیارهای شش گانه ای را برای اعمال ماده ۲۰ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی لازم می داند، این معیارها عبارتند از: زمینه یا بافتار، شخص سخنران، قصد، محتوا، میزان انتشار[۳] و احتمال آسیب که حتمی و قریب الوقوع بودن آسیب و ضرر از زمره آنها است. علاوه بر این، باید محدودیت‌های سه گانه آزادی بیان مندرج در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مراعات شود. این محدودیت‌ها بیانگر این است که هر بیانی، باید قانونی، کاملاً ضروری و متناسب برای دستیابی به هدف مشروعی باشد که در حقوق بین‌الملل حقوق بشر تعیین شده است[۴]. عدم مدارا و تبعیض بر اساس مذهب یا عقیده به طرق متعددی در هر گوشه از جهان تجربه شده است. این شامل تمایز یا تبعیض، طرد، محدودیت یا ترجیح بر اساس مذهب یا اعتقاد است. هرگونه تعرض به بهره مندی برابر از حقوق بشر و آزادی های اساسی، با هر هدف و انگیزه ای به منزله نابردباری و تبعیض تلقی می شود[۵]. بند ۲ ماده ۱۸ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی (ICCPR) توجه را به این واقعیت جلب می کند که هیچ کس

۱. علاوه بر این، کنفرانس جهانی حقوق بشر در سال ۱۹۹۳ در وین از همه کشورها دعوت کرد تا مفاد اعلامیه ۱۹۸۱ را عملی کنند. به همین صورت، کنفرانس جهانی علیه نژادپرستی در دوربان در سال ۲۰۰۱ خواستار اجرای آن شد؛ چرا که به تبعیض مذهبی وقتی با سایر اشکال تبعیض ترکیب می شود، نوعی تبعیض چندگانه را شکل می دهد. در سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۲۰، مجمع عمومی در قطعنامه‌های موضوعی خود نیز مکرر به این اعلامیه اشاره کرده است. قطعنامه هایی نظیر: ارتقای گفت‌وگوی بین‌ادیانی و بین‌فرهنگی، تفاهم و همکاری برای صلح (قطعنامه ۲۶/۷۵)، آزادی مذهب یا عقیده (قطعنامه ۱۸۸/۷۵)، روز جهانی برادری انسانی (قطعنامه ۲۰۰/۷۵) و قطعنامه ترویج فرهنگ صلح و مدارا برای حفاظت از اماکن مذهبی (قطعنامه ۲۵۸/۷۵).

2. the Rabat Plan of Action on the prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence (2012).

3. extent of dissemination

4. Rabat Plan of Action, A/HRC/22/17/Add.4, appendix, para. 22

5. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-all-forms-intoleranceand-discrimination, article 2(2).

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

نباید مورد اجباری قرار گیرد که آزادی او را در داشتن یا پذیرش دین یا عقیده دلخواه، خدشه دار کند.

اهداف حملات به نمودهای مذهبی، ممکن است افراد یا گروه ها باشند و ممکن است به طور مستقیم یا غیر مستقیم هدف قرار گیرند و قابلیت این را دارد که تحریک به تروریسم را در پی داشته باشد(Chetty & Alathur, 2018,108). حملات متمایز از تحریک است که - بنا به تعریف - تحریکی از سوی یک فرد برای حمله به گروه هدف توسط مخاطب است[1]. این اعمال همچنین از نظر بردباری یا مدارا[2]، نزاکت، مدنیّت و احترام به حقوق دیگران[3] باعث نگرانی می شود[4].

۴-۴-اعلامیه بیروت و تعهد هجده گانه آن در مورد «ایمان برای حق ها» (۲۰۱۷)[5]

این گردهمایی در مارس ۲۰۱۷ با حضور فعالان مذهبی و نهادهای مدنی کنشگر در امور دینی، تحت حمایت سازمان ملل در بیروت برگزار شد[6]. یکی از موضوعات مطرح شده در این اعلامیه، این بود که رهبران مذهبی باید آگاه باشند که هرگز نمی توان خشونت را به عنوان پاسخی به تحریک به نفرت تحمل کرد. بطورمثال خشونت را نمی توان با تحریک قبلی توجیه کرد. همه تعهدات هجده گانه اشاره شده در این اعلامیه برگرفته از متون مذهبی شرکت کنندگان است. یکی از تعهدات این اعلامیه که به عنوان «قاعده طلایی[7]» از آن یادشده این است که « هدف مردم این باشد که با یکدیگر همانطور رفتار کنند که دوست دارند با آنها رفتار شود؛ با مدارا، ملاحظه و شفقت[8]»

یکی از تعهدات مندرج در این اعلامیه، مبیّن این نکته است که ادیان لزوماً تابع تفاسیر بشری هستند،

۱. برنامه اقدام رباط (Rabat Plan of Action)، قسمت پیوست، بند ۲۹. دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر (OHCHR) مجموعه‌ای از کارگاه‌های تخصصی را در مورد ممنوعیت تحریک به نفرت ملی، نژادی یا مذهبی ترتیب داد که در آن الگوهای قانونی، رویه‌ها و سیاست‌های قضایی در این زمینه مورد بررسی قرار گرفت.
این گزارش نتایج این ابتکار را خلاصه می کند. به ویژه فراهم می کند جزئیات جلسه کارشناسی پایانی که در اکتبر ۲۰۱۲ در رباط برگزار شد، که نتیجه‌گیری و توصیه‌های کارگاه‌های کارشناسی را گرد هم آورد و منجر به تصویب برنامه اقدام رباط در مورد منع حمایت از ملی، نژادی یا مذهبی شد. نفرتی که به منزله تحریک به تبعیض، خصومت یا خشونت باشد که در پیوست این گزارش آمده است. لینک دسترسی: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Rabat_draft_outcome.pdf

2. tolerance

3. respect for the rights of others

٤. برنامه اقدام رباط (Rabat Plan of Action) قسمت پیوست، بند ۲۰.

5. the Beirut Declaration and its 18 commitments on “Faith for Rights” (2017).

٦. متن اعلامیه بیروت را در نشانی زیر ببینید:
https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Press/21451/18CommitmentsonFaithforRights.pdf

7. Golden Rule

۸. احادیث بسیاری با همین مضمون در دین اسلام نقل شده است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

بنابراین رهبران دینی و پیروان آنها باید متعهد به ترویج سازنده باشند. به علاوه آنها متعهد هستند که در راستای اجرای این اعلامیه از طریق تبادل شیوه ها، افزایش ظرفیت متقابل و فعالیت های منظم به روز رسانی شده ی مهارت ها برای مبلغان مذهبی و معنوی، معلمان و مربیان، به ویژه در زمینه های ارتباطی، اقلیت های مذهبی یا اعتقادی، بین المللی، از یکدیگر حمایت کنند. میانجیگری جامعه، حل تعارض، تشخیص زود هنگام تنش‌های جمعی و بررسی ابزارهای توسعه مشارکت های پایدار با مؤسسات دانشگاهی تخصصی بمنظور انجام تحقیقات بین رشته ای در مورد مسائل خاص مربوط به ایمان و حقوق؛ از دیگر تعهدات مندرج در این اعلامیه است.

اعمال عمومی ناشی از عدم تحمل و بردباری در سراسر جهان رو به افزایش است و باید خاطرنشان کرد که این گونه رفتارها در زمان تنش های سیاسی رایج تر است. انگیزه‌ها و اهداف سیاسی و نمایش‌های عمومی مهندسی شده مبتنی بر عدم مدارا؛ هدف ادیان را نادیده می‌گیرد، تا جایی که به ابزاری کردن[1] دین و عقیده و تبدیل آن به سلاح[2] برای پرورش نفرت منجر می شود. از ادیان، عقاید یا پیروان آنها نباید برای تحریک نفرت و خشونت، به عنوان مثال برای اهداف انتخاباتی یا منافع سیاسی، استفاده ابزاری نمود[3].

رفتارهای موهن نسبت به کتب و سایر نمودهای مذهبی، جوامع را با خطر ارتجاع و بازگشت عقب مواجه ساخته و بر سرمایه گذاری های آموزشی و اجتماعی مثبت به سمت درک و تنوع، اثر معکوس خواهد گذاشت. در نهایت، حاضران در گردهمایی بیروت اعمالی که دربردارنده نابردباری یا عدم تساهل و مدارا[4] تلقی شده و عمداً با هدف برانگیختن نفرت یا ایجاد صدمه و ایجاد تنش‌های بین مذهبی و سیاسی می شود، از جمله موارد اخیر آتش زدن قرآن در ملاء عام یا هتک حرمت به اماکن مذهبی را قابل اعتراض دانسته و محکوم کردند.

۴-۵- سایر اسناد بین المللی حقوق بشر

علاوه بر اسناد اشاره شده، بسیاری از کنوانسیون ها، بیانیه ها و اصول رفتاری و برنامه های بین المللی نیز اشاراتی به آزادی های مذهبی و عقیدتی و منع بی حرمتی و اهانت به نمودهای مذهبی داشته اند.

1. instrumentalization

2. weaponization

۳. اعلامیه بیروت و تعهدات هجده گانه راجع به «ایمان یا التزام به حق ها»، پیوست شماره ۲، تعهد شماره ۱۰ این اعلامیه تحت عنوان : « Beirut Declaration and its 18 Commitments on "Faith for Rights"» در آدرس زیر، در دسترس است :
https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Press/Faith4Rights.pdf

4. intolerance

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

برخی از این اسناد نیز با تحدید گستره آزادی بیان، رعایت کرامت افراد و پیروان ادیان و نظم عمومی را از زمره موضوعاتی ذکر کرده اند که نمی توان به بهانه آزادی بیان، آنها را مخدوش کرد. در مواد ۱، ۲ و۵ کنوانسیون منع تبعیض در آموزش علاوه برتأکید بر آزادي مذهب، تأکید شده است که تأسیس و آموزش افراد در مؤسسات آموزشي به نحو جداگانه به جهات مذهبي، امري تبعیض آمیز محسوب نمی شود. در ماده ۱۴ کنوانسیون حقوق کودك، ماده ۱۶ کنوانسیون محو اشکال تبعیض علیه زنان، ماده ۵ کنوانسیون منع تبعیض نژادی، اعلامیه جهانی قاهره ۱۹۹۰ نیز به مضامین مشابه پرداخته شده است. ماده ۴ کنوانسیون مرتبط با وضعیت پناهندگان، به آزادی مذهب و لزوم تأمین آزادی آموزش مذهبي فرزندان پناهندگان اختصاص یافته است. در ماه مه ۲۰۱۹، دبیر کل سازمان ملل متحد، استراتژی و برنامه اقدام سازمان ملل[1] در مورد تشویق نفرت پراکنی را معرفی کرد، ضمن این برنامه یک کارزار[2] تأثیرگذار -که خطرات جدی برای اقلیت های مذهبی و سیاسی مطرح می کند- با انگیزه ارائه تعریفی از تشویق به نفرت پراکنی و معرفی عناصر حقوقی مشترک آن ، راه اندازی شد(Fischer, 2021: 177). نهادهای فعال در زمینه حقوق بشر در سازمان ملل، مقررات توهین به مقدسات را به دلیل مبهم بودن و گستردگی آنها، مستعد اجرای خودسرانه دانشته و محکوم کرده اند. به زعم این نهادها، مقررات اهانت به مقدسات مقامات را قادر می سازد تا از آنها برای حمله به اقلیت های مذهبی، مخالفان سیاسی و افرادی که دیدگاه های اقلیت دارند، استفاده کنند. به همین ترتیب، استراتژی و برنامه اقدام، تعریف از سخنان مشوق نفرت پراکنی را مبهم و کاملاً متّکی بر تفسیر ذهنی دانسته؛ به نحوی که موجبات توسل به اتهامات و پیگردهای خودسرانه و بدخواهانه را فراهم می سازد(Fischer, 2021: 177).

این کمپین، کشورهایی را پوشش می دهد که می خواهند به قوانین توهین آمیز خود - تحت عنوان ممنوعیت سخنان نفرت انگیز یا نفرت پراکنی - با تایید سازمان ملل متحد، ادامه دهند. در واقع، نمونه هایی از اجرای قوانین مشوق نفرت پراکنی در اندونزی، روسیه، مقدونیه شمالی و دانمارک نشان می دهد که کشورها همانطور که از قوانین توهین آمیز استفاده می کنند، از این قوانین نیز برای مجازات ابراز دیدگاه های اقلیت ها، استفاده می کنند(Fischer, 2021: 177). این اقدامات هم راستا با بند ۵ (ه) قطعنامه ۱۶/۱۸ شورای حقوق بشر[3] و عزم جدی برای تشویق نمایندگان و رهبران دولت در تمام بخش‌های جامعه

1. the U.N. Strategy and Plan of Action on Hate Speech

2. campaign

3. Human Rights Council resolution 16/18 on combating intolerance, negative stereotyping and stigmatization of, and discrimination, incitement to violence, and violence against persons based on religion or belief, A/HRC/RES/16/18.

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

و جوامع مربوطه برای سخن پراکنی و نفرت پراکنی در برابر اعمالی است که ناشی از نابردباری و خشونت مبتنی بر دین یا باورهای مذهبی تلقی می شوند[1]». قطعنامه ۱۶/۱۸ همچنین از کشورها می‌خواهد که در پهنه داخلی خود صلح و احترام را از طریق تساهل مذهبی از طریق تشویق ایجاد شبکه‌های مشارکتی برای ایجاد درک متقابل، الهام بخشی به منظور اقدام سازنده در جهت انسجام و همزیستی، شناسایی و رسیدگی به مناطق بالقوه تنش بین گروه های مختلف، تقویت کنند. همچنین دولت ها باید برای مشارکت در اطلاع رسانی موثر و شناخت نقش مثبت طرح و بحث ایده ها و گفتگوی بین ادیان و بین فرهنگی کوشش نمایند. متاسفانه، اسناد بین المللی حقوق بشر از افراد حمایت می کند نه ادیان، بر همین اساس، اهانت به ایده‌ها، رهبران، نمادها یا اعمال و مناسک اسلام، در واقع آن چیزی است که باید ممنوع شده و مورد جرم انگاری واقع شود[2]. کشورها باید ضرورت مبارزه با تحقیر[3] و کلیشه‌ها یا رفتارهای قالبی[4] منفی مذهبی افراد را از طریق اقداماتی، از جمله از طریق آموزش و افزایش آگاهی تشخیص داده و تدابیری برای جرم انگاری تحریک به خشونت حتمی یا قریب الوقوع[5] بر اساس مذهب یا اعتقاد[6] اتخاذ کنند. باید با ابراز عدم مدارا مقابله کرد تا اقدامات نابردبارانه یا حتی خشونت بیشتر را تشویق نکند. رهبران سیاسی، مذهبی و جامعه مدنی می توانند نقش مهمی در محکومیت عدم تحمل و تشویق تنوع و تفاهم در میان جوامع ایفا کنند[7]. باید در مقابل کسانی ایستاد که عمداً از تنش ها سوء استفاده می کنند یا افراد را بر اساس اعتقادات مذهبی خود هدف قرار می دهند[8].

در ادامه، تنها به ذکر اسنادی که به نحو پراکنده، مطالبی مرتبط با موضوع مورد بحث در این مقاله مطرح کرده اند، اکتفا خواهیم کرد. این اسناد عبارتند از: کنوانسیون پیشگیری و مجازات جنایت نسل کشی (۱۹۴۸)؛ کنوانسیون مربوط به وضعیت پناهندگان (۱۹۵۱)؛ کنوانسیون بین المللی رفع کلیه اشکال تبعیض نژادی (۱۹۶۵)؛ کنوانسیون حذف همه اشکال تبعیض علیه زنان (۱۹۷۹)؛ کنوانسیون

1. A/HRC/RES/49/5, paragraph 8.

2. A/HRC/46/30, para. 73, report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief.

3. denigration

4. stereotyping

5. to criminalize incitement to to criminalize incitement to imminent violenceviolence

6. A/HRC/RES/16/18, para. 5

۷. بیانیه نازیلا قانع، گزارشگر ویژه آزادی مذهب یا عقیده و به نمایندگی از کمیته هماهنگی آیین های ویژه (پنجاه و سومین جلسه شورای حقوق بشر، ژنو، ۱۱ ژوئیه ۲۰۲۳). قابل دسترسی در نشانی:
https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/religion/2023-07-11-HRC53-UD-religious-hatred-SR-FoRB-statement.pdf

8. A/HRC/RES/16/18, preambular para. 8

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

منع شکنجه و سایر موارد ظالمانه، غیرانسانی یا رفتار یا مجازات تحقیرآمیز (۱۹۸۴)؛ کنوانسیون حقوق کودک (۱۹۸۹)؛ کنوانسیون بین المللی حمایت از حقوق همه کارگران مهاجر و اعضای خانواده های آنها (۱۹۹۰)؛ کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت(۲۰۰۶) ؛ کنوانسیون بین المللی برای حمایت از همه افراد در برابر ناپدید شدن اجباری (۲۰۰۶)؛ اعلامیه حقوق افراد متعلق به گروه های ملی یا قومی، مذهبی و اقلیت های زبانی (۱۹۹۲)؛ اصول رفتار نهضت بین المللی صلیب سرخ و هلال احمر و سازمان های غیردولتی در برنامه های واکنش به بلایا (۱۹۹۴)؛ اعلامیه یونسکو در مورد اصول مدارا (۱۹۹۵)؛ سند نهایی بین المللی کنفرانس مشورتی آموزش مدرسه در رابطه با آزادی مذهب یا عقیده، مدارا و عدم تبعیض (۲۰۰۱)؛ اصول راهنمای تولدو[1] در مورد آموزش ادیان و عقاید در مدارس دولتی (۲۰۰۷)؛ اعلامیه سازمان ملل متحد در مورد حقوق مردمان بومی (۲۰۰۷)؛ بیانیه لاهه در مورد ایمان به حقوق بشر (۲۰۰۸)؛ اصول کامدن[2] در مورد آزادی بیان و برابری (۲۰۰۹)؛ قطعنامه ۱۶/۱۸ شورای حقوق بشر در مورد مبارزه با عدم مدارا، کلیشه سازی منفی و برچسب زنی و تبعیض، تحریک به خشونت و خشونت علیه افراد مبتنی بر مذهب یا اعتقاد (استانبول، ۲۰۱۱)؛ چارچوب تجزیه و تحلیل برای جنایات وحشیانه (۲۰۱۴)؛ برنامه اقدام دبیرکل برای جلوگیری از افراط گرایی خشونت آمیز (۲۰۱۵) و همچنین اعلامیه فز[3] در مورد جلوگیری از تحریک به خشونت منجر به جنایات وحشیانه (۲۰۱۵).

۵- تزاحم و تعارض حق ها

یکی از مباحث در حقوق بشر بین المللی، مسأله تزاحم یا تعارض میان حق های بشری است که گاه صاحب نظران را با پیچیدگی ها و دشواری های مواجه ساخته؛ به نحوی که در این تضارب افکار، دیدگاه های متنوعی مطرح شده است. لازم است بین دو مفهوم تزاحم حقوق و تعارض حقوق تفکیک قائل شد. تعارض میان دلایل و در مرحله قانونگذاری بوجود می آید. حق ها ممکن است در مواردی با برخی ضرورت ها، اوضاع و احوال و شرایط اجتماعی در تعارض قرار گیرد. در مقابل، تزاحم؛ میان حق ها و در مرحله اجرا ایجاد می شود. راجع به موضوع پیش رو، گاه میان حق آزادی بیان با حق بر حیثیت و حق برخورداری از حریم خصوصی تزاحم رخ می دهد. در واقع، تزاحم حق ها از عدم تعریف دقیق حدود و ثغور حق، ناشی می شود.

1. Toledo Guiding Principles
2. The Camden Principles on Freedom of Expression and Equality
3. Fez Declaration

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

در حوزه حقوق بشر، هيچ يك از آزادي هاي شناخته شده به اندازه آزادي بيان قابليت سوء استفاده ندارد. بنابراين، زماني كه اين حق بشري، خود در تعارض با برخي حق هاي بشري ديگر ، مانند حق آزادي مذهب قرار مي گيرد، مسأله به گونه اي ديگر خودنمايي مي كند(شهبازی، ۱۳۸۹: ۴۰) .هنگامی که میان آزادی عقاید مذهبي با آزادي ابراز یا بیان این عقاید تعارض مطرح شود، چالش جدي و سنتي راجع به انتخاب ميان حق هاي مزبور به عنوان دو حق بشري خودنمايي مي كند.

اصولاً حق ها از حیث اهمیت، مراتبی دارند، بدین معنی که برخی از حق ها بر حق هایی دیگر، مقدم و مرجح هستند. بطور مثال؛ حق حیات، بنیادی ترین حق بشری است که بر سایر حقوق مقدم است. در اکثریت قریب به اتفاق نظام ها، قیودی چون تصریح قانگذار، نظم عمومی، اخلاق حسنه و بهداشت، سلامت و رفاه عمومی قلمروی اجرایی حقوق بشر را محدود می کند. حقوق بین‌الملل در محکوم کردن هرگونه تبلیغ برانگیزاننده تنفر مذهبی صراحت دارد و دولت‌ها به محدود کردن آزادی بیان در این شرایط، متعهد هستند(اسمیت، ۱۳۸۷: ۳۵۳).

چنانچه بخواهیم اخلاق را خارج از چارچوب حق ها تعریف و تبیین کنیم، طبیعی است که برخی دغدغه های اخلاقی می تواند در تعارض با پاره ای حق ها قرار گیرد(سید قاری فاطمی، ۱۳۸۸: ۱۸۱). جوامع متفاوت، دارای اولویت های حقوق بشری متفاوتی هستند که نشأت گرفته از تجارب و نگرش های تاریخی متفاوت است(بوثر، ۱۳۸۷: ۴۴۰). مثلا در زمان جنگ یا در وضعیت‌های اضطراری عمومی تخطی از آزادی بیان اغلب مجاز دانسته می‌شود[1] (اسمیت، ۱۳۸۷: ۳۵۲). یا مثلا حق عبور و مرور آزادانه، حق آزادي بيان، حق تجمعات صلح آميز و حق تشكيل مجامع و تشكّل ها از زمره حق هایی هستند که تحت شرایطی می توانند بصورت موقت به حال تعلیق درآیند.

بند ۳ ماده ۱۸ ميثاق حقوق مدني و سياسي، امكان بروز تزاحم و تعارض ميان حق هاي بشري را پيش بيني كرده است. شروط محدودکننده آزادی بیان در بند۳ ماده ۱۹ ميثاق حقوق مدنی و سیاسی آمده است. در بند ۲ ماده ۱۳ ميثاق امريكايي حقوق بشر و بند ۲ ماده ۱۰ ميثاق اروپايي حقوق بشر[2] نيز به شروط مشابهی اشاره شده است.

در اسناد بین المللی برای رفع تزاحم یا تعارض احتمالي ميان حق ها، به صراحت راهکاری ارائه نشده است. توسّل به اصول کلی حقوقی در این زمینه باید حتی الامکان بدون ایراد خلل در اجرای حق ها از یک سو و از سوی دیگر به صورت موردي و با توجه به مقتضيات خاص و اوضاع حاكم بر هر قضيه، به

۱. برای مثال، ماده ۱۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر.

۲. در مقایسه با میثاق بین المللی، این سند شروط و تحدیدات متعدد و متنوع تری را برای آزادی بیان ذکر کرده است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

تفسیري هماهنگ با مندرجات اسناد بنیادین حقوق بشری دست یافت. قاعده «قانون مطلوب تر»، بیانگر این است که در تزاحم و تعارض میان حق ها، تعهدی برتری دارد که بیشترین حمایت از فرد را در پی داشته باشد و در این میان تقدّم و تاخّر زمانی آن ها ملاک نیست(سادات اخوی، ۱۳۸۵: ۲۰۶).

برخی از مراجع قضایی منطقه ای و بین المللی با توسل به «دکترین حاشیه صلاحدید[1]» یا دکترین حاشیه تفسیر، سعی کرده اند تا چالش میان حق ها را حل و فصل کنند. دکترین حاشیة تفسیر که در روية قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر وارد شده است، شیوه‌ای برای بررسی تصمیمات مقامات ملی از سوی دادگاه‌های بین‌المللی است. براساس این دکترین مقامات دولتی نسبت به قضات بین‌المللی در موقعیت بهتری برای تصمیم‌گیری در خصوص اعمال بهتر کنوانسیون اروپایی حقوق بشر قرار دارند(ملکی زاده و موسوی فر، ۱۴۰۱: ۲۰۵۷). از این اصل به عنوان ضمانت اجرای تکمیلی برای آن دسته از اقدام های احتیاطی به کار می رود که حقوق داخلی برای افراد جامعه فراهم می کند. تحلیل رویه دیوان اروپایی حقوق بشر در زمینه الغای نابردباری مذهبی نیز ، بیانگر این است که به استثناي مواردي معدود، لحاظ منافع و مصالح دول اروپايي در قالب دکترین حاشیه صلاحدید در رویه قضايي ديوان مشهود است اما ديوان در صدور برخي از آراي مربوط به مسلمانان به جاي تأسّي از موازين حقوقي از موازين سياسي تأثير پذيرفته و آن طور که شايسته يك نظام قضايي در سطح منطقه اروپا بوده، عمل نکرده است(صادق پور و جاوید، ۱۳۹۹: ۱۵۵). فرد محور بودن حقوق بشر، برخلاف دولت محوری حقوق بین الملل عمومی، فضای مناسب و قدرت مانور بیشتری برای حاشیه تفسیر فراهم می سازد. با پررنگ تر شدن نقش افراد در حقوق بین الملل، می توان به اعمال این دکترین در حقوق بین الملل، امیدواری بیشتری داشت(ملکی زاده و موسوی فر، ۱۴۰۱: ۲۰۷۲). زمينه هاي محدوديت آزادي بيان بسيار گسترده تر از محدوديت هاي وارد بر آزادي ابراز مذهب است. پيروان يك آيين ديني يا مذهب خاص نمي توانند به بهانه انجام فرايض مذهبي خود نسبت به ساير مذاهب، اعمال خشونت کرده يا موجبات خصومت و تنفر ديني را فراهم آورند.

1. margin of appreciation doctrine

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

نتیجه گیری

حمایت از حقوق بشر فرآیندی است که همواره در حال ظهور و بروز است و در این فرآیند؛ اذهان مختلف، اهداف گوناگون و متنوعی را دنبال می کنند.آزادي بيان يك حق جمعي است، بنابراين بايد متضمن شرط احترام به حقوق، حيثيت و آبروي ديگران، نظم عمومي و اخلاق حسنه باشد. نادیده گرفتن این شروط می تواند به طور بالقوه، صلح و امنیت جوامع را به خطر اندازد. سخنان مشوق تنفر و جنایات ناشی از نفرت، جوامع را با تهدید حقوق فردی، کرامت و برابری انسانی مواجه ساخته و تقویت تنش‌ها بین گروه‌های اجتماعی، برهم زدن آرامش عمومی و نظم عمومی و به خطر انداختن همزیستی مسالمت‌آمیز را درپی خواهد داشت.

هرچند به نظر می رسد، حقوق بشر بین المللی بیشتر از افراد حمایت می کند تا ادیان، ایده‌ها، رهبران، نمادها یا اعمال و مناسک مذهبی، اما به هر روی، حقوق بین‌الملل در محکوم کردن هرگونه تبلیغ برانگیزاننده تنفر مذهبی صراحت دارد و دولت‌ها به محدود کردن آزادی بیان در این شرایط، متعهد هستند. بنابراین، بیش از هر زمان دیگری، پاسخ های به این اعمال باید قویاً در چارچوب قوانین بین المللی حقوق بشر، تثبیت شود. حق بر انجام اعمال و مناسک مذهبی، حقی موسّع است که رویه بین المللی نیز آن را تأیید کرده است. حقوق بشر بین المللی در میثاق حقوق مدنی و سیاسی؛ احترام به حیثیت دیگران، حفظ امنیت ملی حفظ نظم عمومی، سلامت یا اخلاق عمومی را به عنوان محدودیت های آزادی بیان ذکر کرده است. در همین راستا، کمیته حقوق بشر و برنامه اقدام رباط، معیارهای شش گانه ای را برای اعمال محدودیت های مندرج در میثاق مزبور لازم می داند، این معیارها عبارتند از: زمینه یا بافتار، شخص سخنران، قصد، محتوا، میزان انتشار و احتمال آسیب که حتمی و قریب الوقوع بودن آسیب و ضرر از زمره آنها است.

در راستای مقابله با هتک حرمت به مقدسات، به نظر می رسد برخی واکنش ها موثرتر باشد. بدین وصف که بخشی از جمعیت مسلمان کشورهای اروپایی که مهاجر هستند، صدایشان کمتر شنیده می‌شود؛ در مقابل کسانی که بومی و اصیل کشوری باشند، صدایشان بهتر شنیده می‌شود، مخصوصاً در کشورهای عضو اتحادیه این امر بیشتر مشهود است. سوئد، به عنوان کشوری که در سال ۲۰۲۳ و ۲۰۲۴ بارها قرآن سوزی در آن رخ داده، کشوری است که عضو اتحادیه اروپاست و این موضوع باید در سطح اتحادیه اروپا شنیده شود. تشویق و ترغیب نمایندگان مسلمان در کشورهای اروپایی مخصوصاً در بالکان، بوسنی، صربستان و بلغارستان برای احقاق حقوق مسلمانان بسیار راهگشا خواهد بود. به

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

هر روی؛ جوامع متفاوت، دارای اولویت های حقوق بشری متفاوتی هستند که نشأت گرفته از تجارب و نگرش های تاریخی متفاوت است. برخی از مراجع قضایی منطقه ای و بین المللی با توسل به «دکترین حاشیه صلاحدید» یا دکترین حاشیه تفسیر، سعی کرده اند تا چالش میان حق ها را حل و فصل کنند. تحلیل رویه دیوان اروپایی حقوق بشر، بیانگر این است که به استثناي مواردي معدود، لحاظ منافع و مصالح دول اروپايي در قالب دكترين حاشيه صلاحديد در رويه قضايي ديوان مشهود است اما ديوان در صدور برخي از آراي مربوط به مسلمانان به جاي تأسّي از موازين حقوقي از موازين سياسي تأثير پذيرفته و آن طور كه شايسته يك نظام قضايي در سطح منطقه اروپا بوده، عمل نكرده است. در حالی که هنجارها و استانداردهای بین‌المللی، چارچوبی را برای مبارزه با تحریک تبعیض و خشونت فراهم می‌کنند، قوانین به تنهایی کافی نیستند و دولت‌ها باید سیاست‌ها و برنامه‌هایی را برای ارتقای تنوع و آزادی بیان، بردباری مذهبی در جوامع چندفرهنگی و به هم پیوسته اتخاذ کنند. رفتارهای موهن نسبت به کتب و سایر نمودهای مذهبی، جوامع را با خطر ارتجاع و بازگشت عقب مواجه ساخته و بر سرمایه گذاری های آموزشی و اجتماعی مثبت به سمت درک و تنوع، اثر معکوس خواهد گذاشت.

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

منابع

منابع فارسی:

اسمیت، روناک(۱۳۸۷)، قواعد حقوق بین المللی بشر، ترجمه فاطمه کیهانلو، تهران، نشرگرایش.

برندگی، بدری(۱۳۸۹)، نسبیّت یا اطلاق آزادي بیان به عنوان یکي از مؤلفه هاي حقوق بشر در مباني اسلامي و غرب، مجله حقوق بشر، دوره ۵، شماره ۲، صص ۳۹-۵۴.

بوثر، جوانا(۱۳۸۷)، چالش هایی برای حقوق بشر بین المللی، از کتاب تکوین حقوق بشر در عصر جهانی شدن، ترجمه مهدی ذاکریان، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

پوربافرانی، محمد؛ رستمی نجف آبادی، حامد؛ محمدی، میثم(۱۴۰۱)، توهین به مقدسات از نظر فقه مذاهب اسلامی و منشور بین المللی حقوق بشر، دوفصلنامه علمی فقه مقارن، سال دهم، شماره ۱۹، بهار و تابستان ۱۴۰۱، صص ۱۳۳ -۱۵۵.

تاموشات، کریستیان(۱۳۸۶)، حقوق بشر، ترجمه حسین شریفی طرازکوهی، تهران، انتشارات میزان.

توکلی، فاطمه؛ آقابابایی، حسین؛ شاه ملک پور، حسن(۱۳۹۴)، مباني ديني و اصول جرم انگاري توهين به مقدسات و چالش هاي فرارو، پژوهشنامه حقوق کیفری، سال ششم، شماره دوم، صص ۴۹-۷۴.

زراعت، عباس (۱۳۸۱). بررسی جرم اهانت به مقدسات مذهبی. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی. شماره ۵۶. صص ۱۴۳-۱۶۶.

سادات اخوي ، سیدعلي(۱۳۸۵)، قاعده قانون مطلوبتر بعنوان ضابطه حل تعارض میان معاهدات حقوق بشری، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۷۲.

شهبازی، آرامش(۱۳۸۹)، هتك حرمت ساحت مقدس قرآن کریم در امریکا در ترازوي حقوق بین الملل، مجله حقوقی بین الملل، نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی ریاست جمهوری، سال بیست و هفتم، شماره ۴۳، صص ۳۹-۶۱.

صادق پور، سیاورش؛ جاوید، احسان(۱۳۹۹)، روية ديوان اروپايي حقوق بشر درزمينة الغاي نابردباري مذهبي، مجله پژوهشهای حقوقی، شماره ۴۲، صص ۱۲۹-۱۵۷.

قاری سیدفاطمی، سیدمحمد(۱۳۸۸)، حقوق بشر در جهان معاصر، دفتر یکم، چاپ دوم، تهران، شهر دانش.

مظفری، محمد حسین(۱۳۷۶)، نابردباری مذهبی، تهران، نشردانش و اندیشه معاصر.

مقامی، امیر؛ سادات ملکی، شادی(۱۳۹۷)، جلوه های حق بر آزادی ابراز مذهب در رویه نهادهای بین المللی حقوق بشر، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۸ ، شماره ۱، بهار ۱۳۹۷، ۱۳۹-۱۵۷.

ملکی زاده، امیرحسین، موسوی فر، سیدحسین(۱۴۰۱)، نگرشی بر دکترین حاشیة صلاحدید در تفسیر، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵۲، شماره ۴، ۲۰۵۷-۲۰۷۴.

منابع انگلیسی:

Bielefeldt, Heiner, Wiener, Michael(2021), DECLARATION ON THE ELIMINATION OF ALL FORMS OF INTOLERANCE AND OF DISCRIMINATION BASED ON

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

RELIGION OR BELIEF, United Nations Audiovisual Library of International Law, Available at: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_36-55/ga_36-55_e.pdf

Bielefeldt,H, Ghanea,N, Wiener,M, (2017). Freedom of Religion or Belief: An International Law Commentary, Oxford University Press.

Chetty, N., & Alathur, S. (2018). Hate speech review in the context of online social networks. Aggression and violent behavior, 40, 108-118.

Donnelly, Jack (2016), Freedom of Religion and Freedom of Expression:Religiously Offensive Speech and International Human Rights, Human Rights, Volume 10 , Number 2, (Fall2015-Winter2016), 23-32.

Doherty, J. (2015). Christian–Vaishnava Dialogue in the US: An action-research minor field study.

Fischer, Meghan (2021), Hate Speech Laws and Blasphemy Laws: Parallels Show Problems with the U.N. Strategy and Plan of Action on Hate Speech, Emory International Law Review, Volume 35, Issue 2, pp 177-218.

Foley, K. (2012). Mosque Development In America'S Suburbs: Lessons For Conflict Management And Public Policy From Three Case Studies.

Galeotti, A. E. (2002). Toleration as recognition. Cambridge University Press.

Hashemi, Kamran (2022), Religion, Race and Human Rights Struggle for Protection of Vulnerable People, The Journal of Human Rights, Semi-Annual, Vol. 16, No.2, Issue 32, pp. 151-172.

Holmes, Catherine (2012), Quran Burning and Religious Hatred: A Comparison of American, International, and European Approaches to Freedom of Speech, Washington University Global Studies Law Review, Volume 11, ssue 2, p459-481.

Hufron, Abdul Wahid, Syaifuddin, Mohammad (2022), THE CONSTITUTIONAL APPROACH AND HISTORY OF ISLAMIC POLITICAL TO VIOLATIONS OF THE RIGHTS TO RELIGIOUS FREEDOM IN INDONESIA, Journal Education Multicultural of Islamic Society, Volume 2, Issue 2,pp.107-121.

Policy Department for Citizens'Rights and Constitutional Affairs Directorate-General for Internal Policies (2020),Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches, PE 655.135 - July 2020. Available at: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU(2020)655135_EN.pdf

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]

Witte, John, Green, Christian(2012), Religion and Human Rights An Introduction, Oxford University Press, USA.

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۳۰۳۰۴

به این مقاله این‌گونه ارجاع دهید:

لعل علیزاده، محسن (۱۴۰۲)، «رویکرد حقوق بشر بین المللی در قبال نفرت پراکنی مذهبی و اهانت به کتب و نمودهای مذهبی با تأکید بر قرآن سوزی» فصلنامهٔ پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، س۱۳، ش۳، پاییز ۱۴۰۲، صص ۱۰۰-۷۱.

[Downloaded from priw.ir on 2026-09-13]